

Οι παραβιάσεις της συνθήκης της Λωζάννης σε σχέση με το ελληνικό στοιχείο Ίμβρου και Τενέδου

του Νέστορα Ε. Κουράκη
Καθηγητή Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Πρόσφατα είχα την ευκαιρία να βρεθώ στο όμορφο νησί της Ίμβρου και να γιορτάσω το Πάσχα μαζί με τον Οικουμενικό Πατριάρχη και με τους Ίμβριους Συνέλληνες, που είχαν έλθει εκεί από όλα τα πέρατα του κόσμου. Άνθρωποι δραστήριοι, καλλιεργημένοι και με ανοιχτούς πνευματικούς ορίζοντες, μου έδωσαν πλήθος πληροφοριών για το δράμα του νησιού τους από το 1923 και μετά, αλλά και για τις αχτίδες φωτός που άρχισαν να προβάλλουν δειλά από τις αρχές της δεκαετίας του '90, ως οιωνός για καλύτερες, ίσως, ημέρες των Ιμβρίων Ελλήνων και του νησιού τους. Κατά τις επιτόπιες συζητήσεις που είχα με Έλληνες Ιμβρίους, αλλά και από την έρευνα αρχειακού/βιβλιογραφικού υλικού στην οποία προχώρησα μόλις επέστρεψα πίσω στην Αθήνα με την σημαντική βοήθεια του Συλλόγου Ιμβρίων, διεπίστωσα τα ακόλουθα:

Το άρθρο 14 της Συνθήκης της Λωζάννης 1923 σαφώς προέβλεψε για το ελληνικό στοιχείο της Ίμβρου και Τενέδου την κατοχύρωση βασικών ελευθεριών ως προς την αυτονομία, την τοπική αυτοδιοίκηση, την προστασία προσώπων και περιουσιών, την τήρηση της τάξης των δύο νησιών από Έλληνες αστυνομικούς, και την απαγόρευση της ανταλλαγής πληθυσμών, ενώ σειρά άλλων διατάξεών της (ά. 37 επ.) διασφάλισαν την προστασία των μειονοτήτων σε θέματα θρησκείας, εκπαίδευσης, γλώσσας κ.λπ.

Εν τούτοις, ήδη αμέσως μετά την υπογραφή της εν λόγω Συνθήκης, και συγκεκριμένα από το 1924, οι Τούρκοι προχώρησαν απροκάλυπτα στην παραβίαση των συμφωνηθέντων: εκήρυξαν ανεπιθύμητους και εξεδίωξαν 1.500 Ιμβρίους και 66 Τενέδιους εκ των πλέον επιφανών της Ελληνι-

κής Κοινότητας (1924)², προέβλεψαν νομοθετικά την δυνατότητα ελέγχου και παύσης του Δημάρχου των δύο νησιών από τις τουρκικές αρχές (1927)³, απαγόρευσαν την διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα εκεί δημοτικά σχολεία (1927), απαγόρευσαν επίσης στους εν γένει αλλοδαπούς της Τουρκίας την άσκηση σειράς επαγγελμάτων που ασκούνταν κυρίως από Έλληνες, όπως του γιατρού και του δικηγόρου (1932)⁴, και ξεκίνησαν από το 1943 τον εποικισμό των δύο νησιών με εξισλαμισθέντες Έλληνες από τον Πόντο. Παράλληλα, επέβαλαν εφάπαξ επαχθέστατο φόρο περιουσίας στους κατοίκους, με εξοντωτικές συνέπειες για όσους δεν μπορούσαν να τον πληρώσουν⁵, και προχώρησαν σε δήμευση της μοναστηριακής περιουσίας στην Ίμβρο των Ιερών Μονών (του Αγίου Όρους) Μεγίστης Λαύρας και Κουτλουμουσίου⁶.

Η μελανότερη όμως για τους Έλληνες φάση αυτής της προσπάθειας αφελληνισμού των δύο νησιών άρχισε μετά την επικράτηση του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Τουρκία το 1960 και την όξυνση του Κυπριακού ζητήματος το 1964. Υπάρχουν, έτσι, σοβαρές ενδείξεις ότι κατά την εποχή εκείνη η Τουρκία έθεσε σε εφαρμογή ένα μυστικό «Πρόγραμμα Διάλυσης» (το λεγόμενο Eritme programi), το οποίο, όπως αποκαλύφθηκε από την δημοσιογράφο Κύρα Αδάμ σε κείμενό της στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία της 26.4.1988⁷, εγκρίθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας της Τουρκίας την 27.3.1964, και προέβλεψε τη λήψη άμεσων μέτρων για τον περαιτέρω εκτουρκισμό των δύο νησιών⁸. Με βάση το πρόγραμμα αυτό εκδόθηκαν το Διάταγμα 35/1964 και ο Νόμος 502/1964, δυνάμει των οποίων, μεταξύ άλ-

λων: απαγορεύθηκε εκ νέου η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας (που είχε επιτραπεί κατά την περίοδο 1952 – 1964), έκλεισαν και δημεύθηκαν τα ελληνορθόδοξα σχολεία, δημεύθηκαν επίσης τα κοινωνικά κτίρια στα οποία στεγάζονταν οι κοινωνικές υπηρεσίες, απαγορεύθηκε η κατάρτιση από Έλληνες υπηκόους οποιασδήποτε εμπράγματης δικαιοπραξίας, απαγορεύθηκε στις ελληνορθόδοξες κοινότητες να κατέχουν άλλη ακίνητη περιουσία εκτός από τα κτίρια των εκκλησιών⁹ και, ακόμη, έγινε μεταφορά χιλιάδων εποίκων από την Ανατολία, τον Πόντο και τη Βουλγαρία στην Ίμβρο.

Το χειρότερο ήταν όμως ότι, με την υπ' αρ. 6830/1964 Πράξη της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν σε αναγκαστική απαλλοτρίωση – έναντι πινακίου φακής¹⁰ ολόκλη-

ρου του κάμπου που βρίσκεται κοντά στον μεγαλύτερο οικισμό της Ίμβρου, το Σχοινούδι (περί τα 8.000 στρέμματα), στη συνέχεια, δε, ανήγειραν εκεί ανοικτές αγροτικές φυλακές, όπου εγκατέστησαν το 1966 περί τους 600 σκληροτράχηλους βαρυποινίτες. Αποτέλεσμα, οι κατάδικοι αυτοί, που υποτίθεται ότι απασχολούνταν με γεωργικές δραστηριότητες στο νησί, να κυκλοφορούν - επί 10 χρόνια – ανεμπόδιστοι σε αυτό και να καθιστούν την ζωή των εκεί κατοίκων ανυπόφορη, λόγω των εγκλημάτων που διέπρατταν, όπως ληστείς, βιασμούς, ξυλοδαρμούς, δολοφονίες κ.λπ.¹¹

Ο εφιάλτης αυτής της βαριάς εγκληματικότητας, σε συνδυασμό με την δήμευση – «απαλλοτρίωση» χιλιάδων στρεμμάτων γης των αγροκαλλιεργητών και κτηνοτρόφων Ελλήνων, την απειλητική παρουσία Τούρκων καταδρομέων της στρατοχωροφυλακής και τη θεσπισθείσα απαγόρευση εις βάρος των Ελλήνων να κληρονομούν την ακί-

νητη περιουσία των γονέων τους ή άλλων συγγενών τους, ώθησε τελικά χιλιάδες Έλληνες της Ίμβρου να εγκαταλείψουν το νησί τους. Νέες διώξεις του ελληνικού στοιχείου στην Ίμβρο έλαβαν χώρα το 1974, λόγω και της εκ νέου όξυνσης του Κυπριακού ζητήματος, με ξυλοδαρμούς ή φυλακίσεις κατοίκων και βεβηλώσεις ιερών χώρων¹². Συνεπεία των εξελίξεων αυτών, από 13.000 Έλληνες που βρίσκονταν στο νησί το 1904, 8.500 το 1923, 6.555 το 1927 και 2.621 το 1970, να έχουν απομείνει πλέον το 2000 μόλις 248 και περί τους 370 σήμερα, με ταυτόχρονη αύξηση του τουρκικού πληθυσμού (περί τους 8.640 το 2000)¹³. Αντίστοιχη συρρίκνωση του ελληνικού πληθυσμού παρατηρήθηκε και στην Τένεδο: από 2.500 το 1964, σε μόλις 20 το 2005. Επίσης, το 1970 δόθηκαν τουρκικές ονομασίες

στην Ίμβρο ("Gökçeada", πρφρ. "Γκιοκτσέαντα"), στην Τένεδο ("Bozcaada", πρφρ. "Μποζτσάαντα") και στα χωριά τους.

Ωστόσο, η κατάσταση έχει αρχίσει να αλλάζει επί τα βελτίω από τη δεκαετία του '90, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την άρση της υποχρέωσης των ξένων υπηκόων για λήψη άδειας προς επίσκεψη στο νησί, την σταδιακή αύξηση των μονίμων Ελλήνων κατοίκων, την αναβίωση θρησκευτικών κ.λπ. εθίμων, την επισκευή μεγάλου άριθμού κατοικών και εκκλησιών και, πρόσφατα, την ίδρυση τελωνείων σε Ίμβρο και Τένεδο και την αδειοδότηση και επικείμενη επαναλειτουργία του μειονοτικού (ελληνικού) σχολείου στους Αγ. Θεοδώρους (Zeytinli) Ίμβρου.¹⁴

Η θετική αυτή εξέλιξη σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την εκλογή, το 1991, του χαρισματικού Οικουμενικού Πατριάρχη και Ίμβριου την καταγωγή κ.κ. Βαρθολομαίου, ο οποίος μάχεται

Χάρτης της Ίμβρου

με σθένος και αποτελεσματικότητα για τα δίκαια της ιδιαίτερης πατρίδας του, αλλά και του Ελληνισμού γενικώτερα. Επίσης, στην προάσπιση των δικαίων αυτών σπουδαίο ρόλο έχει διαδραματίσει από την ίδρυσή του, το 1945, ο Σύλλογος Ιμβρίων, με 5.000 εγγεγραμμένα μέλη. Μάλιστα, ο Σύλλογος αυτός, σε συνεργασία με την Ελληνική Αντιπροσωπεία του Συμβουλίου της Ευρώπης και ιδίως την τότε επικεφαλής της βουλευτή και μετέπειτα αντιπρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων κ. Έλσα Παπαδημητρίου (η οποία για τις πολύτιμες υπηρεσίες της ανακηρύχθηκε επίτιμο μέλος του Συλλόγου Ιμβρίων με την παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη τον Ιούνιο του 2011), και με την σύμπραξη της Ιμβριακής Ένωσης Μακεδονίας-Θράκης και την συνεπικουρία επτά ακόμα συλλόγων Ιμβρίων από όλο τον κόσμο (Ιμβρου, Νότιας Αφρικής, Νέας Υόρκης, Αδελαΐδας, Μελβούρνης, Σίδνεϋ και Γερμανίας) καθώς και των τεσσάρων τενεδιακών σωματείων (Αθηνών, Νέας Τενέδου, Στρασβούργου και Σίδνεϋ) και με πρωτεργάτες τα μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής Ιμβρίων (γνωστής μεταξύ των Ιμβρίων ως «Σ.Ε.Ι.»), που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του κ. Πάρι Ασανάκη, επιδόθηκε από το 2004 σε μια ιδιαίτερα συστηματική διπλωματική εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης ευρωπαϊκών αλλά και αμερικανικών και διεθνών φορέων για τα προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αντιμετώπιζε, παρά τις εγγυήσεις της Συνθήκης της Λωζάννης, η ελληνική μειονότητα στα δύο νησιά.¹⁵ Καρπός αυτής της εκστρατείας υπήρξε αρχικά η από 6.6.2008 Έκθεση του Ελβετού Andreas Gross, Βουλευτή της ομάδας των Σοσιαλιστών, προς την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE)¹⁶, και εν συνεχεία το από 27.6.2008 Ψήφισμα (Resolution) 1625 (2008) της εν λόγω Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης¹⁷. Στα κείμενα αυτά αποτυπώνονται περιεκτικά οι παραβιάσεις του άρθρου 14 της Συνθήκης της Λωζάννης, αλλά και ταυτόχρονα κατοχυρώνονται τα αιτήματα της σημερινής Κοινότητας των Ελλήνων Ιμβρίων για ισονομία και ισοπολιτεία μέσα σε ένα Κράτος Δικαίου¹⁸.

Το ότι η κατάσταση στα δύο νησιά έχει βελτιώθει τα τελευταία χρόνια, ανάγεται ασφαλώς και σε λόγους γενικώτερης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, η οποία εν όψει της ενδεχόμενης εισόδου της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επιδιώκει να «κλείσει» διάφορα εκκρεμή από δεκαετιών μέτωπα, όπως π.χ. το Κουρδικό και, γενικώτερα, να εμφανίσει ένα πρόσωπο χώρας η οποία (κατ' επίφαση ή και, ενίστε, πράγματι) δεν έρχεται σε αντίθεση προς τα ανθρώπινα δικαιώματα των μειονοτήτων.¹⁹ Εν τούτοις, η στάση αυτή της σύγχρονης Τουρκίας υπό την κυρίαρχη προσωπικότητα του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντοάν δεν πρέπει, πιστεύω, να παρασύρει σε εφησυχασμό, αλλά αντίθετα να εντείνει τις προσπάθειες των Ελλήνων, με βασικό αίτημα την εφαρμογή του άρθρου 14 της Συνθήκης της Λωζάννης και των λοιπών συναφών άρθρων της περί θρησκείας κ.λπ. που προαναφέρθηκαν, μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης διεθνούς πραγματικότητας. Άλλωστε, η Συνθήκη της Λωζάννης ουδέποτε αναθεωρήθηκε μετά την υπογραφή της το 1923, ούτε και μπορεί να θεωρηθεί ότι έπαυσε από νομική άποψη να ισχύει στην πράξη για οποιονδήποτε λόγο. Αντίθετα, πρέπει, νομίζω, να γίνει δεκτό ότι η Συνθήκη αυτή είναι, κατά την μεταπολεμική εποχή, ακόμη περισσότερο ενισχυμένη και θωρακισμένη από πλευράς ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία, λόγω της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), την οποία η Τουρκία υπέγραψε και δεσμεύθηκε να τηρεί ήδη από το 1950²⁰.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Οφείλω να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τον Πρόεδρο του Συλλόγου Δικηγόρο κ. Πάρι Ασανάκη, την σύζυγό του επίσης Δικηγόρο κ. Μαρίνα Φουντουλάκη – Ασανάκη και τον Γενικό Γραμματέα κ. Στέλιο Πούλαδο για τα στοιχεία που έθεσαν υπ' άφιν μου. Βασική πηγή για μέρος αυτών των πληροφοριών απετέλεσε η επεξεργασία του αρχείου του υπουργείου Εξωτερικών από τον Ι. Γρυντάκη και η έκδοσή του από τον Σύλλογο Ιμβρίων το 1995 σε τόμο με τίτλο: *Ίμβρος και Τένεδος, Δυο ξεχασμένα νησιά (1910-1930)*.
2. Βλ. Γιώργου Λεκάκη, *Ίμβρος παιπαλόεσσα. Το ιερό νησί του Ερμού, τ' ουρανού και των δακρύων, Θεσσαλονίκη*: έκδ. του περ. Ενδοχώρα, 2008, σελ. 43 επ., όπου και τα άλλα εδώ πα-

- ρατιθέμενα ιστορικά στοιχεία για τις παραβιάσεις της Συνθήκης (στις σελ. 166-173 παρατίθεται και αναλυτικός πίνακας βιβλιογραφίας). Πρβλ. επίσης *Ιωάνν. Σ. Παπαφλωράτου, Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινουπόλεως, της Ίμβρου & της Τενέδου, περ. Εικονογραφημένη Ιστορία, τχ. 542, Αύγουστος 2013, υπό δημοσίευση (το κείμενο τέθηκε ευγενώς στην διάθεσή μου από τον διευθυντή του περιοδικού κ. Διον. Μουσιμούτη)* και *Γιάννη Πολίτη, Αποδεικτικά Στοιχεία της Παραβίασης των Διεθνών Συνθηκών στο έργο: Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Η Λευκή Βίβλος της Ίμβρου, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 13-18.*
3. Για το θέμα αυτό βλ. *Γιώργ. Τσιμουρή, Ίμβριοι. «Φυγάδες από τον τόπο μας, όμηροι στην πατρίδα», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2008², σελ. 59 επ.*
  4. *Βλ. Λέσχη των Νέων Ελλήνων (Πρόεδρος: Μελέτης Η. Μελετόπουλος), Η συνθήκη της Λωζάνης, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση: 1992, σελ. 158. Πρβλ. Μελ. Η. Μελετόπουλου, *Το ζήτημα του πατριωτισμού*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, 2010, σελ. 119 επ.*
  5. *Ο Καθηγητής Νεοκλής Σαρρής στο έργο του *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, Ενότητα Πρώτη (1923-1950)*, Αθήνα: εκδ. Γόρδιος, 1992, σελ. 294, αναφέρει ότι όσοι δεν κατάφερναν να πληρώσουν τον φόρο αποστέλλονταν σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας.*
  6. *Πρβλ. Μελ. Μελετόπουλου, όπ.π., 2010, σελ. 123.*
  7. *Πρβλ. Γιώργου Ξεινού, Ίμβρος και Τένεδος, Ιστορία Παράλληλη, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής, 2011, σελ. 69 επ.*
  8. *Ενδιαφέροντα στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκε εκείνη την εποχή και αργότερα ο αφελληνισμός Ίμβρου και Τενέδου παρατίθενται από τον Yıldız Oguz στην τουρκική εφημ. Taraf της 28.10.2012 και κατ' αναδημοσίευση με επιμ. της Βαλέριας Αντωνοπούλου στο περ. "Ίμβρος" (εκδ. Συλλόγου Ίμβριων), τχ. 108, Οκτ. - Δεκ. 2012, σελ. 28-29, με τίτλο "Μια οιμολογία: Πως κάνουμε την Ίμβρο Γκιοκτσέαντα". Μια ακόμη προσέγγιση του ζητήματος της Ίμβρου από τουρκική σκοπιά στο ίδιο τέυχος του περ. Ίμβρος, σελ. 36-40, με αφορμή την ομιλία του τότε Προέδρου του Συλλόγου Ίμβριων *Κώστα Χριστοφορίδη* με αφορμή την παρουσίαση βιβλίου υπό την επιμέλεια της καθηγ. Φεργιάλ Τανσούγ με τίτλο *Oι Ρωμιοί της Ίμβρου*.*
  9. *Πρβλ. Γ. Λεκάκη, όπ.π., 2008, σελ. 51, όπου τεκμηρίωση και για όσα ακολουθούν.*
  10. *Ο Γ. Λεκάκης, όπ.π., 2008, σελ. 52, σημειώνει ότι η αποζημίωση για κάθε τετρ. μέτρο απαλλοτριούμενης γης ήταν μόλις 7 γρόσια, τη στιγμή που μια εφημερίδα κόστιζε τότε 12 γρόσια και ένα αυγό 25 γρόσια!*
  11. *Αναφορές για την "αβάσταχτη συμβίωση με τους εγκληματίες καταδίκους, την επίσημη τρομοκρατία αρχών και αλλογενών, τις καταλήψεις των σπιτών και της αρπαγής των περιουσιών των Ρωμιών από εποίκους, φυλακισμένους και τυχάρπαστους" γίνονται σε κείμενο του Μ. Μπουτάρα με μαρτυρίες Ιμβρίων εκείνης της εποχής, δημοσιευμένο στο περ. Ίμβρος (έκδ. του Συλλόγου Ίμβριων), τχ. 88, Οκτ.-Δεκ. 2007, σελ. 22-24.*
  12. *Αναλυτικά για τις διώξεις αυτές βλ. το προαναφερθέν έργο του Γ. Τσιμουρή, 2008, σελ. 140 επ.*
  13. *Πρβλ. για τα πληθυσμιακά αυτά στοιχεία την προαναφερθείσα γενική βιβλιογραφία και τα όσα αναφέρονται στη διαδικτυακή Βικιπαίδεια, στο λήμμα «Ιμβρος», στον διαδικτυακό τόπο: <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%8A%CE%BC%CE%81%CE%BF%CF%82>*
  14. *Πρβλ. για τις θετικές αυτές εξελίξεις όσα αναφέρει ο Πάρις Ασανάκης προλογίζοντας το έργο του Γ. Λεκάκη (όπ.π., σελ. 2008, σελ. 9), καθώς και το ενημερωτικό σημείωμα που φιλοξενείται στο περ. Ίμβρος (έκδ. Του Συλλόγου Ίμβριων), τχ. 108, Οκτ.-Δεκ. 2012, σελ. 15-16, με τον χαρακτηριστικό τίτλο "Η Ίμβρος αλλάζει".*
  15. *Η προσπάθεια αυτή υποστηρίχθηκε αργότερα και από το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών. Σημειώνεται ότι για το θέμα της Ίμβρου έγινε σχετική συζήτηση στην Διαρκή Επιτροπή Εθνικής Έμμυνας και Εξωτερικών της Βουλής υπό την προεδρία του Ελ. Βερυβάκη την 13^η και 20ή Ιουνίου 1996, με ενδιαφέρουσες εισηγήσεις και παρεμβάσεις. Τα Πρακτικά αυτής της συζήτησης δημοσιεύθηκαν από τον Σύλλογο Ίμβριων Αθηνών το 2002 σε αυτοτελή τόμο με τίτλο *To İmbrıak Zῆτημα στη Βουλή των Ελλήνων*. Σημειώτεον ότι στις σελ. 11-13 και 68 αυτού του έργου παρατίθενται ειδικότερα στοιχεία για τις παραβιάσεις των διατάξεων περί Ίμβρου και Τενέδου της Συνθήκης της Λωζάνης από την Τουρκία.ο Imbriakό Zῆtēma sth Boyl;h tvn Elōd)edos); presenting the bicultural character of the two Turkish islands as a model for c*
  16. *Doc. 11629: Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): preserving the bicultural character of the two Turkish islands as a model for co-operation between Turkey and Greece, in the interest of the people concerned. <http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12011&Language=EN>*
  17. *<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1625.htm>*
  18. *Πρόσφατα κατατέθηκε νέα πρόταση ψηφίσματος (Motion for a Resolution) στο ίδιο όργανο, που καλεί την Τουρκία να εφαρμόσει το Ψήφισμα 1625.*
  19. *Για μια σύντομη αποτίμηση αυτών των νέων εξελίξεων στην Τουρκία πρβλ. Βασ. Μαρκεζίνη, Σκιές από την Αμερική, Αθήνα: Α.Α. Λιβάνης, 2009, σελ. 188 επ. και 361 επ. Ειδικότερα ως προς την διακυβέρνηση Ερντοάν θα πρέπει να παρατηρθεί ότι, ενώ κατά την πρώτη πεντετεύρια 2002-2007 υπήρξε πράγματι μια πολιτική "ανοικτής κοινωνίας", στη συνέχεια παρατηρήθηκε μια διακριτή στροφή προς συντηρητικώτερα πρότυπα.*
  20. *Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι έχουν ασκηθεί στο Ευρωπαϊκό Δικαιοστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προσφυγές από Ίμβριους και τρεις από τις υποθέσεις αυτές βρίσκονται στο τελικό στάδιο για την έκδοση απόφασης.*